

Αντρέας Καρκαβίτσας

Η ΘΥΣΙΑ

Το όνειρο

Μη, ορέ!...

Ο Γιάννης Γούναρης έβγαλε στον ύπνο του σπαρακτική κραυγή. Και σύγκαιρα πήδησε ορθός με τα μαλλιά σηκωμένα, το πρόσωπο χλωμό, άδραξε το γιαταγάνι κι έριξε φονικό βλέμμα γύρω ζητώντας να χτυπήσει επίβουλο εχθρό. Μα το θαμπό του λύχνου φως έδειξε τα πάντα ήσυχα μέσα στη σκηνή.

Το πανί κατέβαινε τεντωμένο, σφιχτοδεμένο στη γη και μόλις τάραζε από τα λαχτίσματα του ανέμου. Οι σύντροφοί του, οχτώ δέκα Γκέκηδες, όλοι κοιμόνταν βαθιά τυλιγμένοι στις φλοκάτες.

Δίπλα τ' άρματά τους, γιαταγάνια γυριστά και καριοφίλια μακρύτερα άλλα Φλωροκαπνισμένα κι άλλα φτωχικά, έμοιαζαν τους δράκοντες, που συντροφεύουν άγρυπνοι τον ύπνο του βασιλόπου.

Ο Γούναρης στάθηκε ακίνητος. Συνήρθε η ψυχή, μα η καρδιά χτυπούσε δυνατά και το μεδούλι των κοκάλων ήταν παγωμένο από το όνειρο.

Ο Γιάννης Γούναρης από χρόνια δούλευε στο σπίτι του Ομέρ Βρυώνη.

Ήταν κυνηγός του. Στα Γιάννινα στόλιζε συχνά το τραπέζι του πασά με κρέας του αγριογούρουνου και του ελαφιού, με τ' αβρά στηθούρια των παπιών και των κοτσύφων. Και τώρα μέσα στου στρατόπεδου την ανήμερη ζωή τον έτρεφε με λαγούς και αγριοπούλια, όσα δεν έδιωξε μακριά του πολέμου η ταραχή και των αρμάτων ο σάλαγος.

Μα ο πασάς, για να τον έχη πιστό του δουλευτή, κράτησε στην Άρτα τη γυναίκα και τα τρία παιδιά. Η γραμματαλλαγή δεν ήταν δύσκολη. Ο στρατός κατεβαίνοντας από την Ήπειρο στο Μεσολόγγι σα γοργοπόταμο σάρωσε κάθε ταμπύρι επαναστατικό. Πρωτάτα έφυγανε είτε ακολούθησαν απελπισμένα το κατακτητή, τα χωράφια κάηκαν, όσοι αντιστάθηκαν έπεσαν νεκροί, όσοι δειλοί χώθηκαν στου δάσους τις κρυψώνες. Τώρα καταυλισμένο κατακαμπίς έχει αμπόδιστα τις τροφές και τα πολεμοφόδια και τη γραμματαλλαγή του από πάνω. Και ο κυνηγός είναι ήσυχος.

Όμως το επαναστατημένο χώμα δε βγάζει μόνο άνθη και καρπούς. Το αίμα των ανδρείων, που ρουφά, δεν το κρατεί εγωιστής στα σπλάχνα του, μα τ' απορίχνει πύρινο σε νέα σώματα. Λίγος καιρός πέρασε -μήνες τρεις- και νέοι απόστολοι κηρύχνουν την επανάσταση και αντρείεύν τους δειλούς. Της Ρούμελης το χώμα αναταράζεται πάλι και δεν αφήνει το

Σουλτάνο να κοιμηθή ξένοιαστος. Όχι !, τροφές και πολεμοφόδια δεν κατεβαίνουν πια, μα ούτε και πουλί μαντατοφόρο στο στρατόπεδο.

Άπελπισία κι ανοχή δέρνει παντού. Πλημμύρες και χιονόνερα, πείνα και γύμνια και κακομοιριά, αρρώστιες λογής λογής βασανίζουν το δόλιο ασκέρι. Μα του Γούναρη την ψυχή μια τη δέρνει απαντοχή: Πώς να βρίσκεται η γυναίκα και τα παιδιά του; Είναι γερά, είναι άρρωστα; ζουν ακόμα ή τα θέρισε η αρρώστια; μην τα σκότωσαν οι αλλόθρησκοι; Ύπνο δεν έχει στα ματόφυλλα, δεν έχει γαλήνη στην καρδιά.

Απόψε μόλις έγειρε στο αχερόστρωμά του, όνειρο κακό ήρθε να του φαρμακώσει τη ζωή. Είδε γυναίκα και παιδιά σε χαράς, τραπέζι. Τρώνε και πίνουν, γελούν και χαχανίζουν ασυλλόγιστα. Χρυσούφαντα έχουν τα φορέματα, λαμπρά τα μάτια, ροδοκόκκινα και δροσερά σαν την αυγή τα μάγουλά τους. Του άμοιρου πατέρα η καρδιά αναγαλλιάζει, υποφέρει ό,τι υποφέρει αυτός. Ας ζουν τουλάχιστο ευτυχισμένα τα μικρά του ! . . .

Μα εκεί κοντά στο τραπέζι φτερωτός δράκοντας προβαίνει από τη γωνιά. Τα ορθάνοιχτα μάτια του τινάζουν σπίθες· το χρυσοπράσινο δέρμα του μαγνητίζει, το στόμα του χάσκει να καταπιή το άπειρο. Σέρνεται στο πάτωμα επίβουλο· κουλουριάζεται δισταχτικό· μακραίνει και άξαφνα σηκώνεται ολόρθο και χύνεται στα παιδιά! Ο νοικοκύρης θέλει να φωνάξει, μα δεν μπορεί. Παράλυτα έχει τα γόνατα, τα χέρια, τη λαλιά. Όμως στον άφευκτο κίνδυνο ρίχνει δυνατή κραυγή σαν κεραυνό από τα στέρνα του:

- Μη, ορέ . . .

Και τινάζεται ορθός να δράμη να τους σώση. Μα στη γαλήνη, που απλώνεται γύρω, μένει ακίνητος. Πιάνει το καταϊδρωμένο μέτωπο, τα παγωμένα μέλη, την αβάσταχτη καρδιά του και σταυροκοπιέται.

- Θεέ μου, βάλε το χέρι σου !

- Τι έχεις μωρέ φίλε, και ουρλιάζεις έτσι; ακούεται δίπλα του φωνή μισοκομμένη.

Ο Αλή Αγάς, που κοιμόταν εκεί, ξύπνησε στη φωνή κι απορούσε, αν είναι στα συγκαλά του ή τον χτύπησε κανένα αερικό το Γούναρη.

- Α ! όνειρο με τρόμαξε, όνειρο κακό ! απάντησε εκείνος.

Διπλοκάθισε στο αχερόστρωμά του ο Αρβανίτης, πλάγιασε κοντά ο κυνηγός, έβγαλαν καπνό, άναψαν με το πυροβόλο τα τσιμπούκια τους κι ο Γούναρης με ανατριχίλα του διηγήθηκε τ' όνειρο.

Ήτανε πολύν καιρό φίλοι αχώριστοι. Μαζί ακολουθούσαν το Βρυώνη στην αυλή του Αλή πασά και στον πόλεμο ` ίδια είχαν τη ζωή και τους πόθους. Δούλευαν, για να ζήσουν και να θρέψουν τις οικογένειές τους. Τίποτε άλλο. Όπως κι αν ήρθαν οι καιροί κι άλλαξαν τα πρόσωπα κι αν χωρίστηκαν της φυλής τους τα ιδανικά, έμειναν εκείνοι ίδιοι κι απαράλλαχτοι.

Η καθημερινή ζωή με τις απαιτήσεις και τα φαρμάκια της δεν άφησε να μαντέψουν καθόλου τη μεταβολή, να γνωρίσουν τις μεγάλες ελπίδες, που σηκώθηκαν ανεμόφτερες κι έτρεχαν ζητώντας ανοιχτόν αέρα μακριά από τη σκλαβιά. Έφτανε του ενός, πως έσερνε το κεφάλι στους ώμους και του άλλου πως πολεμούσε και χόρταινε λάφυρα. Ποιος ήταν ο αφέντης και ποιος ο δούλος, δε φρόντιζαν. Ακολουθούσαν κι οι δυό τη ζωή αδερφωμένοι, για το αύριο αδιάφοροι, όπως τα καματερά, που ακολουθούν του ζευγολάτη το θέλημα.

- Μη φοβάσαι, φίλε, είπε ο Αρβανίτης, σαν άκουσε καλά τ' όνειρο. Τα παιδιά σου δεν παθαίνουν τίποτε. Το φίδι φίλος είναι· τα παιδιά σου φίλος τα φυλάει. Μη φοβάσαι.

Ο Γούναρης κούνησε το κεφάλι.

- Τι φίλος, που πήγε να τα χάψη, αγά μου ! είπε ανατριχιάζοντας ως το κόκαλο.

- Σώπα και θα τα ιδής γρήγορα. Αύριο μεθαύριο ξεμπερδεύει κι αυτό. Γρίκα το μυστικό. Έπαψαν πια τα ψέματα. Τα είπαμε ορθά κοφτά στους πασάδες. Ή παίρνομε σύνωρα το κάστρο ή το στρίβουμε. Δε θα σαπίση στο βάλτο η παλικαριά της Γκεκαριάς. Όχι !

Και αγαναχτημένος εξακολούθησε με θυμό:

- Μεθαύριο θαμπά κάνομε την έφοδο. Έχουν Χριστούγεννα κι οι ραγιάδες θα βρίσκονται όλοι στις εκκλησίες. Το κάστρο είναι αφύλαχτο και το παίρνομε στο φύσημα. Δε λεω, πως είναι καλά έτσι· δεν είναι παλικαριά και δεν πρέπει στους Αρβανίτες. Μα οι πασάδες δε θέλουν, τι να γίνη !

Και επειδή έβλεπε τον κυνηγό συλλογισμένο, δίχως να δείχνη χαρά η δισταγμό στα λόγια του, χτύπησε ελαφρά τον ώμο του κι είπε χαμογελώντας:

- Σε λίγες μερούλες, Γούναρη, - άκου, που σου λέω εγώ !- θα τις χαρούμε τις οικογένειές μας.

Η καμπάνα

Ο ήλιος ανάτειλε τώρα πίσω από το βουνό. Μαύρος ήλιος άφωτος και θλιμμένος, σα να πενθή κι εκείνος του επαναστατημένου Γένους την αγωνία. Συγνεφιασμένος ο ουρανός, καταχνιασμένα τα ουρανοθέμελα ρίχνουν χρώμα σκοτεινό και παραπονεμένο στη γη και στη θάλασσα, στα δένδρα του κάμπου και στο κάστρο, στην πέτρα του βουνού και του Φίδαρη τα νερά, στο χορτάρι της λαγκαδιάς και της ακρογυαλιάς τον άμμο.

Η Βαράσοβα μαυροκόκινη δεξιά· ο Ζυγός αντίκρου σπανός και καφαλισμένος από το φιο του χειμώνα και το δαυλί του πορθητή· τ' Άντελικιώτικα βουνά δίπλα προσκυνημένα και αντίπερα ο Μωριάς, στέκουν συλλογισμένα κι ανήσυχια για του Αγώνα το τέλος. Κι ανάμεσα

στης θάλασσας το χαλκόχρωμο πρόσωπο και στα παχνιασμένα στήθη του κάμπου, εδώ τα καράβια του Γιουσούφ πασά κι εμείς άρματα της Αρβανιτιάς φαίνονται έτοιμα να σφίξουν στα σιδερένια στέρνα τους την πόλη, ώσπου να ξεψυχήση.

Δώδεκα χιλιάδες την πολεμούν. Νυχτοήμερα τα κανόνια βροντούν και τα τουφέκια αστράφτουν και λάμπουν τα σπαθιά και ουρλιάζουν τα πολεμοθρεμμένα στήθη μπροστά στο χάντακα. Οι μπόμπες νυχτοήμερα κατεβαίνουν στα σπίτια, αναποδογυρίζουν τις στέγες, γκρεμίζουν τους τοίχους, σκορπούν στάχτη τα έπιπλα και τους κατοίκους. Τα βόλια σκαλίζουν το χώμα και ρίχνουν κάτω τα κορμιά τα γιαταγάνια ξεσχίζουν τα τείχη, θρυμματίζουν τις πολεμίστρες και βάφονται στο αίμα και στον πηλό. Μα η πόλη χαλκόστερνη στέκει στη γη της, αδιάφορη στη λύσσα του εχθρού και του χάρου τις σαΐτες. Μέσα της έχει το Μαυροκορδάτο και το Μάρκο Μπότσαρη· μέσα της το Γρίβα και τους Μωραΐτες οπλαρχηγούς.

- Έ τρόπαιο νίκης ή νεκροκρέβατο εδώ ! είπαν όλοι στο πρώτο φανέρωμα του εχθρού. Και το έκαμαν ως σήμερα. Τι θα γίνη αύριο, ποιός το ξέρει;

Μα ο Γιάννης Γούναρης δε σκέφτεται γι' αυτά. Δεν τον μέλλει τέσσερα. Το φως της ημέρας, που έδιωξε τον ύπνο από το στρατόπεδο, από του κυνηγού την ψυχή δεν έδιωξε τη λαχτάρα.

Με το τουφέκι στην αγκαλιά πλαγιασμένο, ζωσμένος ταμπαρουτόσκαγα, με το σακούλι στον ώμο βγήκε να κυνηγήση, για να θρέψη τον αφέντη του. Γυρίζει στα ριζώματα του Ζυγού, πηδά χαντάκια και τάφρους, δρασκελά κορμόδεντρα, ανεβαίνει σε ράχες, ροβολά στα λακκώματα πάντα ανήσυχος.

Τα κυνηγάρικα σκυλιά πολλές φορές γαύγισαν, για να κράξουν την προσοχή του. Πολλές φορές γοργοπόδης ο λαγός έφυγε από το χαμόκλαδο· πολλές φορές, η ξυλόκοτα φτεράκισε μπροστά στην κάνα του. Μα δεν έχει το νου να σηκώση το τουφέκι. Πουλιά διάβηκαν κοπάδι από το κεφάλι του· μα δε γυρίζει μάτι να τα ιδή. Η ψυχή δεν έχει όρεξη ν' ακολουθήση το σώμα του. Άλαφρή πετιέται μακριά στης Άρτας τα στενά σόκακα, τα σπίτια τα κλειστά, και πάσχει να βρη τη φτωχή οικογένειά του, μπορεί νεκρή, ίσως, παγωμένη κάτω από μάτι του δράκοντα. Ω, ναι ! πολύ καλά το γνωρίζει. Δράκοντας είναι ο πασάς, που την κρατεί στα νύχια του. Ίσως δε την έπνιξε ακόμη, δεν την κακομεταχειρίστηκε μα μπορεί να το κάμη. Φτάνει μόνο να υποψιαστή.

- Αχ και να τελείωνε ! ψιθύρισε με βαρύ αναστεναγμό. Ναι· να τελείωνε μια ώρα αρχύτερα το βάσανο ! Να έπαιρναν το κάστρο οι εχθροί ! Ο πασάς θα γυρίση στην Ήπειρο και μαζί θα γυρίση ο Γιάννης Γούναρης, στην οικογένειά του. Η καρδιά του άμοιρου γονιού πλημμύρισε από αναγάλλιαση σ' αυτή τη σκέψη. Μια στιγμή πίστεψε, πως ήταν η ώρα του γυρισμού. Ολόχαρος ο νους του βλέπει ένα ένα τους τόπους, που θα

διάβαινε. Να την και η Άρτα ! Αχ, να κι η γυναίκα, τα παιδιά του, ζωντανά! Για δες, πώς τρέχουν να κολλήσουν απάνω του!

Μπαμ ! βρόντηξε το τουφέκι του ξυπνώντας τη λαγκαδιά. Ένα ζευγάρι ξυλόκοτες έπεσαν, σερνικό και θηλυκό πλάι πλάι με ματωμένο το στήθος, σπασμένα τα φτερά, με μάτια νυσταγμένα. Έτρεξε, τα σήκωσε στα χέρια του, τα ψηλαφά, να ιδή το πάχος τους. Κι εκεί, που σφαλούν τα μάτια στον αιώνιο ύπνο και τα ράμφη ανοίγουν, για να ρουφήξουν στερνόν αέρα στα φλογισμένα σωθικά τους, τα ρίχνει στο σακούλι του. Έπειτα χαρούμενος τρέχει να ζητήσει άλλο κυνήγι και συλλογίζεται τα φιλέματα, που θα πάρη το βράδυ από τον αφέντη του.

Μα έκοψε το δρόμο και τη χαρά του απότομα καμπάνας κλαγγή χύθηκε γέμισε πέρα ως πέρα τον κάμπο. Ο Γούναρης ξαφνιάστηκε γύρισε ζερβόδεξα το κεφάλι, ζητώντας να γνωρίση πούθε ερχόταν. Πρώτη φορά την άκουε. Ο κατακτητής από αιώνες τώρα αρνήθηκε στους χριστιανούς της εκκλησίας τη φωνή, να μη θυμίζει στο ραγιά ουράνια παρηγοριά κι επίγεια βυζαντινή βασιλεία! Έσπασε τις καμπάνες λιανά κομμάτια· γκρέμισε τα καμπανοστάσια. Όπου κι αν γύρισε ο κυνηγός, σε χωριά και πολιτείες, καμπάνα δε γνώρισε· κλαγγή της δεν άκουσε. Μα το αίμα το προαιώνιο, το χριστιανικό, που πέρασε στη σάρκα του από γενεές γενεών, ξαφνιάστηκε τώρα στον ήχο σαν βαρκοκοιμισμένος πολεμιστής στη σάλπιγγα. Το σώμα του ανατρίχιασε, αναταράχτηκε η καρδιά. Α, ναι, τη γνώρισε· είναι καμπάνα χριστιανική και έρχεται από την πόλη μέσα.

Άγρυπνοι την πολεμούν εχθροί, στεριά και θάλασσα. Της έκοψαν το ψωμί, τα βόλια, την μπαρούτη, της έκοψαν τη βοήθεια. Μα εκείνη ακόμα πολεμά. Πολεμά και ζη ελεύθερη. Όσοι νεκροί, θάφτονται βαθιά στο χώμα της. Όσοι ζωντανοί, χαίρονται στα καλά του ήλιου και γλεντούν. Σήμερα ελεύθεροι, αύριο νεκροί· τι πειράζει; Σήκωσαν τα εθνικά λάβαρά τους στον αδούλωτο αέρα, στήλωσαν τα θρησκευτικά τους σήμαντρα και πανηγυρίζουν. Αύριο γεννιέται ο Χριστός, ο λυτρωτής του κόσμου. Της γης τους λυτρωτές, αυτοί, των ιερών τους τάφων, των οικογενειακών βωμών, δοξολογούν το μέγα Βρέφος, που δίδαξε να περιφρονούν το θάνατο του ενός για το λυτρωμό του άλλου.

Ο Γούναρης χαμήλωσε το τουφέκι του ακούμπησε στη κάνα το χέρι και κοιτάζει εκεί κατά την πόλη, αγγελόφερτος απλώνει το βλέμμα του αδούλωτο και βλέπει εκστατικός. Δεν αντικρίζει πια τη στενή λουρίδα του Μεσολογγιού. Βλέπει την ελληνική γη πέρα ελεύθερη κάτω από ένα στέμμα και μια σημαία. Και είναι το στέμμα ο δικέφαλος αετός. Κι είναι η σημαία η γαλανόλευκη. Ελευθερία εκεί. Ελευθερία και Ειρήνη. Οι γονέοι χαίρονται τα παιδιά και τα παιδιά τους γονέους. Τα νιάτα ζευγαρώνουν, χτίζουν θεμέλιο ακλόνητο τα γεράματα. Ο πατέρας κοιμάται ήσυχος στην κλίνη του κι ο δούλος τρυγά τους καρπούς της γης, δίχως το φόβο του χωροφύλακα και δίχως του δεκατιστή το μέτρημα.

Μαζί με την κλαγγή έχει ο κυνηγός γύρω του μυρτάς και λιβανιού μοσκοβολάδα και τη ρουφά λαίμαργος, σαν ηλιοψημένο φύλλο στη δροσιά. Η καρδιά του ανοίγεται στο μυστήριο. Πότε θ' απολάβη κι εκείνος τη ζωή, που χαρίζει η Ελευθερία στα τέκνα της;

- Α, πότε! . . . ψιθυρίζει ταπεινός και δακρυσμένος.

Μα βλέπει αγνάντια του το στρατόπεδο των εχθρών με τα κανόνια στημένα και πυκνή καταχνιά πλακώνει τ' όνειρό του. Το δένδρο της Ελευθερίας δεν άνθισε ακόμα εκεί φυτεύτηκε, μα δεν έκαμε καρπούς. Όφισ κακός παραμονεύει στη ρίζα, βούλεται να το μαράνη. Το είπε ξάστερα ο Αλή - αγάς. Αύριο θα κάμη την έφοδο ο Τούρκος.

- Αν το ήξεραν! συλλογίστηκε.

- Ναι, αν το ήξεραν, να μην αφήσουν αφύλαχτο το κάστρο. Αν το γνώριζαν, να μη πάνε στις εκκλησιές, παρά στους πύργους· να μην πάρουν κεριά στο χέρι, παρ' αστόμωτα σπαθιά, να μην ψάλουν τροπάρια στο Χριστό, μα τραγούδια τρανολάλητα στον Άρη, τον προγονικό θεό τους. Οι εκκλησιές είναι των ελευθέρων ο σεπτός, βωμός των δούλων είναι οι πύργοι. Αχ! να το ήξεραν.

- Μα ποιός να τους το ειπή;

Ναι, ποιός να τους το ειπή! Μόνος αυτός το ξέρει κι οι Αρβανίτες. Εκείνοι από την αυγή τα σπαθιά τους τροχούν ανυπόμονοι για την ώρα της εφόδου· θέλουν να χορτάσουν αίμα και λάφυρα κι εκείνος, τι να κάμη εκείνος! Το είναι του κρατεί ο τύραννος. Τη γυναίκα του, τα παιδιά του, τα αγγελούδια του μεγαλώνουν. Πώς να τους κόψη τη ζωή και τον ίσκιο ο πατέρας!

- Ωχ, Χριστέ μου, βάλε το χέρι σου!

Και άθελα σφαλεί τα μάτια, γυρίζει τις πλάτες στην πόλη και φεύγει μακριά. Πηδά χαντάκια και τάφρους, δρασκελά κορμάδεντρα, ανεβαίνει ράχες, κατεβαίνει λαγκαδιές, βουνά θέλει να ρίξη πίσω του. Μα η κλαγγή ακολουθεί το βήμα του παντού αντιλαλεί στ' αυτιά του, μέσα στα σπλάχνα του βροντά:

- Γκλαν γκλαν! . . . γκλαν γκλαν! . . . γκλαν γκλαν! . . .

Ο Γούναρης ρίχτηκε σ' ένα λιθάρι απελπισμένος. Εμπρός του έχει τα παιδιά και τη γυναίκα του. Εικόνα φόνου και ολέθρου άλλη απλώνεται γύρω του: Το Μεσολόγγι πατιέται τώρα και κουρσεύεται από τους Λιάπηδες. Θρυμματίζονται οι πύργοι, καπνίζουν τα σπίτια, σέρνονται εικονίσματα στον αιματόβρεχτο πηλό. Λαχτάρα παντού και θρήνος τρόμος και χαμός! Οι άνδρες κείτονται στο αίμα τους. Στους πύργους λάμπουν τα μισοφέγγαρα και ανεμίζουν. Κι η ελληνική σημαία πεσμένη κάτω του λέει άφωνα, πως εκείνος είναι η αιτία της τόσης καταστροφής.

- Εκείνος, που στάθηκε πατέρας, μα όχι χριστιανός.

- Γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! αντιλαλεί πάλι το σήμαντρο στ' αυτιά του.

Ο Γούναρης πίστεψε, πως ήταν φωνή ανθρώπινη. Και η φωνή του λέει, πως είναι καιρός ακόμη, πως, αν θέλη, μπορεί όλα του εχθρού τα σχέδια να τα χαλάση.

- Α, ναι ! είπε με αγωνία. Δεν είμαι μόνο πατέρας. Ο Θεός έχει φροντίδα τα παιδιά μου, εγώ την τύχη του Γένους μου.

Και ακράτητος, σαν από ανώτερη δύναμη σπρωγμένος, όρμησε κάτω στο περιγιάλι, που καθρέφτιζε της δύσης τα πανώρια χρώματα.

Το μήνυμα

Το τούρκικο στρατόπεδο βρίσκεται τώρα στο ποδάρι. Απ' άκρη σ' άκρη στον κάμπο η ζωή αίμα μυρίζεται κι αναβράζει.

Άντρες ντύνονται βιαστικοί, άλογα σελοχαλινώνονται, φυσέκια και στουρναρόπετρες μοιράζονται. Δοκιμάζεται ο αθέρας του σπαθιού και του απελατικιού τα καρφιά, αν ανοίγουν κεφάλια με το πρώτο χτύπημα. Των καριοφυλιών οι φωτιές ψηλαφιούνται. Θεοί πιστοί, γονατίζουν και προσεύχονται με τα χέρια σμιχτά, με το πρόσωπο στη γη. Άλλοι ορθοί και σοβαροί φαίνονται βυθισμένοι στον άπειρο κόσμο των ψυχών. Αν σκοτωθούν, θέλουν να περάσουν γοργά το Τρίχινο γεφύρι, να βρουν τα πιλάφια του παραδείσου. Αν ζήσουν, να γυρίσουν σπίτι τους φορτωμένοι στα λάφυρα.

Οι δερβίσηδες τρέχουν εδώ κι εκεί φωνάζοντας την προσευχή και παρακινώντας τους πιστούς στη μάχη: «Ένας Θεός μέγας, ο Αλλάχ και Μωάμεθ ο προφήτης αυτού ! θάνατος στους απίστους, θρίαμβος του Ίσλάμ!». Πασάδες και οι μπέηδες τάζουν γρόσια και φλωριά και στολίδια. Των απίστων τα πλούτη στα παλικάρια, η γη στον Άλλάχ.

Η νύχτα βουβή παραστέκει επάνω τους. Άστρο δε φαίνεται κανένα. Μπροστά μόλις ξεχωρίζει το κάστρο, ψηλώνει πίσα ο Ζυγός και δίπλα στέκεται η Βαράσοβα. Δε γεννιέται ο Χριστός απόψε λυτρωτής. Ο Χάρος γοργοτρέχει έτοιμος με τις σαΐτες στο δοξάρι και το βρόχο στο χέρι του.

Ο Γούναρης ολόρθος μέσα στη σκηνή έχει παγωμένο το σώμα κι άθυμη την ψυχή. Όχτακόσιοι Άρβανίτες, διαλεχτοί όλοι, ορμητικοί σα δρόλαπας, βγήκαν με το σπαθί στα δόντια. Τώρα κείτονται κρυμμένοι δίπλα στο χάντακα, οργιές μόλις μακριά απ' τα τείχη. Δεν περιμένουν παρά το σύνθημα και τότε να τιναχτούν σαϊτόφια να κολλήσουν απάνω τους.

Θα βρουν τάχα εκεί τους Χριστιανούς; Το πίστεψε ο γραμματικός;

Κάτω στο περιγιάλι, που γύριζε, είδε έξαφνα ένα προιάρι. Ο γραμματικός του Μακρή κατέβαινε από τ' Αντελικό στο Μεσολόγγι. Έβγαλε το μαντήλι, νόημα του έκανε να ζυγώση, εκείνος όλο και

κατέβαινε. Δεν ήθελε να πιστέψη πως φρόντιζε για το καλό της πατρίδας. Και σαν έκαμε το σταυρό του και ξεμυστηρεύτηκε, εκείνος έφυγε χωρίς ούτε «γεια σου» να του ειπή. Και είχε δίκιο, το γνώριζε πως είχε δίκιο. Με τι χείλη να χαιρετήση ο πολεμιστής ομόφυλο, που βρίσκεται τέτοιεςμέρες στο στρατό του εχθρού ! Με τι καρδιά να πιστέψη σε άνθρωπο, που στρώνει ακόμη το τραπέζι του πασά εκείνου, που έρχεται να πνίξη την πατρίδα στο αίμα και στη σκλαβιά;

Αλίμονο αν δε με πίστεψε ! . . . αλίμονο. . . ψιθύρισε ταπεινός και δακρυσμένος.

Άξαφνα ο πατέρας ξύπνησε μεγαλοδύναμος και στέρεψε πάραυτα τις βρύσες των ματιών του. Καλύτερα να μην πίστεψε, καλύτερα να μείνουν ξένοιαστοι οι Έλληνες, χάνονται εκείνοι, ναι, μα ζουν τα παιδιά του. Τα παιδιά του. Τα παιδιά και η γυναίκα του ! Τι έπαθε και όταν το συλλογίστηκε πριν ! Ποιός δαίμονας του σήκωσε τα μυαλά ! Μήπως αν βρουν αντίσταση οι Τούρκοι, δε θα υποψιαστούν πρώτα εκείνον; Και τότε; Αχ, αλίμονο ! Τα τρυφερά κορμιά τους στους σκύλους θα ριχτούν και τα κεφάλια τους μπηγμένα στα παλούκια θα γίνουν στους ραγιάδες φρικτό παράδειγμα. Καλύτερα που δεν τον πίστεψαν.

- Γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! . . .

Η κλαγγή αντήχησε πάλι κι απλώθηκε στη μαύρη νύχτα.

Οι εκκλησιές άνοιξαν τις πόρτες τους' τρέχουν τώρα να λειτουργηθούν οι πιστοί. Μα ο εχθρός παραμονεύει. Σφύριγμα δυνατό ακούστηκε. Και σύγκαιρα τρανός αλαλαγμός και κανονιοβολή τάραξαν τη γη και φώτισαν τα πάντα. Οι Τούρκοι χύθηκαν στα τείχη. Ο Γούναρης τινάχτηκε εδώ δίβουλος. Τι ήθελε να γίνη κι αυτός δεν ήξερε. Ήθελε και τα δυο· δεν ήθελε κανένα. Μα σύγκαιρα πύρινος όφιος φάνηκε στα τείχη και τουφέκια βρόντησαν. Τα βόλια έπεσαν χαλάζι στο στρατόπεδο.

- Δόξα σοι ο Θεός ! στέναξε ο κυνηγός κάνωντας το σταυρό του.

Κι έπεσε στα γόνατα. Ο λόγος του πιστεύτηκε. Τώρα πικρό μολύβι θέριζε την Αρβανιτιά. Τ' άλογα πέφτουν νεκρά στο χώμα, πριν φέρουν τους καβαλάρους στη μάχη. Οι σημαιοφόροι μόλις προφτάσουν να μπήξουν τις σημαίες στους πειρατές και γκρεμίζονται μαζί στα θολά νερά του χάντακα. Πηδούν αδιάκοπα στο κάστρο οι εχθροί. Μα τρέχουν και τους κόβουν οι Έλληνες. Δεν έχουν μόνο τουφέκι και σπαθί. Έχουν οξίνες και τσαπιά, τσεκούρια και στυλιάρια, κεραμίδια και πέτρες. Ότι βρεθή στα χέρια τους, γίνεται σιδερόξυλο. Δεν είναι μόνο πολεμοθρεμμένοι οι άνδρες, μα και παιδιά και γυναίκες, ανδρειωμένες, τώρα με την προγονική οργή. Φωτιά και σίδηρο γύρω τους, μα δε λιποψυχούν.

Ο Γούναρης στέκει βουβός, και αφανισμένος. Τρέμει το πείσμα του εχθρού και τη δύναμη. Ως τότε, θα βαστήξουν; Τ' αδύνατα εκείνα τείχη,

οι χωματένιοι σωροί πως θα κρατήσουν την ανθρωποπλημμύρα, που όλο δυναμώνει βροντομαχά απάνω τους !

- Άξαφνα κάτω από την αχνή λάμψη της αυγής βλέπει τους σπαχήδες να σκορπούν πίσω. Γύρισε αριστερά, το ίδιο. Στη μεγάλη τάπια και σ' όλο το προτείχισμα κυματίζει η ελληνική σημαία και χαιρετίζει του ήλιου την ανατολή. Και δωθε πέρα από τον χάντακα οι Έλληνες με γυμνά σπαθιά κι αιμαιοβαμμένη φουστανέλα κυνηγούν στις σκηνές ανάμεσα τους εχθρούς. Φεύγουν οι Αρβανίτες ! Πιστόλες βροντούν, λάμπουν σπαθιά, αντηχούν αλαλαγμοί και σφυρίγματα. Κι ανάμεσα στην άγρια βοή ακούεται η κλαγγή σα φωνή ουρονόσταλη:

-Γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! . . . γκλαν γκλαν ! . . .

Ο Γούναρης έκαμε το σταυρό του. . .

Το Μεσολόγγι σώθηκε.